

Araştırma Makalesi/ Research Article

**Bir Mekânın Dinî ve Politik Temsiline Dair Yorum
Denemesi: Konya Alâeddin Camii***

Onur Çelik – Korkmaz Şen*****

(ORCID: 0000-0002-3336-7250 – 0000-0003-4332-7567)

Makale Gönderim Tarihi

25.02.2026

Makale Kabul Tarihi

12.08.2026

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Çelik, O., Şen, k., “Bir Mekânın Dinî ve Politik Temsiline Dair Yorum Denemesi: Konya Alâeddin Camii”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11/2 (Eylül 2026): 1299-1323, DOI: 10.24186/vakanuvis.1897175.

APA: Çelik, O., Şen, K. (2026). Bir Mekânın Dinî ve Politik Temsiline Dair Yorum Denemesi: Konya Alâeddin Camii. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11 (2), 1299-1323, DOI: 10.24186/vakanuvis.1897175.

Öz

11. yüzyıl başlarından itibaren Anadolu’ya yerleşen ve burayı kendilerine yurt edinen Türkler, Anadolu Selçuklu Devleti öncülüğünde yabancıları Anadolu coğrafyasında kalıcı olmayı başarmışlardır. Türklerin Orta Asya ve İran bölgesinden getirdikleri ve Anadolu’da buldukları maddi-manevi ortamın Anadolu Selçuklu Devleti’nin akılcı ve yerinde politikaları sonucu bir araya getirilmesiyle inşa edilen bu yapı, pek çok yönden alaka uyandırmaktadır.

* Bu makale, Doç. Dr. Korkmaz Şen danışmanlığında hazırlanan 13. Yüzyıl Anadolu Siyasi-Kültürel Ortamının Anadolu Selçuklu Sanatına Yansımaları (Onur Çelik, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Bağımsız Araştırmacı, Türkiye, onur_1996_553@hotmail.com.

Independent Researcher, Türkiye.

*** Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Türkiye, ksen@firat.edu.tr.

Assoc. Prof. Dr., Fırat University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History of Art, Türkiye.

Özellikle kendilerinden farklı din ve millete mensup olan topluluklar ve Anadolu'ya yeni göç eden Türkmenler nezdinde yönetimlerini görece kabul ettirebilmeleri, bunu nasıl başardıkları Anadolu Selçuklu zihniyetinin de anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Orta Çağ içerisinde devletlerin ve hanedanların meşruiyet arayışı ve din-siyaset ilişkisi göz önünde tutulduğunda, Anadolu Selçukluları açısından da dikkate değer sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle devletin başkenti Konya'da sarayla birlikte konumlandırılan Konya Alâeddin Camii'ni yalnızca mimari açıdan değil, din-siyaset-kültür açısından ele almak bu çalışmanın temel hedefini oluşturmaktadır. Anadolu Selçuklu döneminde yaşanan dinî-siyasi gelişmeler ve hanedanın bu noktadaki tutumu Alâeddin Camii üzerinden değerlendirilecektir. Anadolu Selçuklu mimarisinin daha çok kervansaray ve medrese üzerinden klasiğe yaklaştığı, sultanların ve vezirlerin daha çok bu iki yapı türüne banilik yaptığı göz önünde tutulduğunda, diğer camilere nazaran Alâeddin Camii'ne gösterilen hassasiyetin nedenleri irdelenecektir. Çalışma, nihayetinde Anadolu Selçuklu dönemine dair bir sanat eseri üzerinden perde arkası bir okumanın imkânını hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu, Cami, Din, Kültür, Siyaset.

An Attempt to Interpret the Religious and Political Representation of a Place: Konya Alaeddin Mosque

Abstract

The Turks, who settled in Anatolia from the beginning of 11th century and made it their homeland, succeeded in establishing a permanent presence in this unfamiliar Anatolian geography under the leadership of the Rum Seljuks. This structure, which was built by bringing together the material and spiritual environment that the Turks brought from Central Asia and Iran and found in Anatolia as a result of the rational and appropriate policies of the Rum Seljuks, is of interest in many ways. In particular, the fact that they were able to make their rule relatively accepted by communities that belonged to different religions and nations than themselves and the Turkmens who had recently migrated to Anatolia will help understand the Rum Seljuks mentality.

When the search for legitimacy of states and dynasties in the Middle Ages and the relationship between religion and politics are considered, remarkable results emerge for the Rum Seljuks. From this point of view, the main objective of this study is to examine the Konya Alaeddin Mosque, which is located together with the palace in the capital of the state, Konya, not only from an architectural perspective but also from a religious-political-cultural

perspective. The religious-political developments during the Rum Seljuk period and the dynasty's attitude towards this point will be evaluated through the Alaeddin Mosque. Considering that the Rum Seljuks architecture approached the classical style more through caravanserais and madrasahs, and that the sultans and viziers mostly patronized these two types of structures, the reasons for the sensitivity shown to the Alaeddin Mosque compared to other mosques will be examined. Ultimately, the study aims to provide an interpretive reading of a work of art from the Rum Seljuks period.

Keywords: Rum Seljuks, Mosque, Religion, Culture, Politics.

Giriş

Anadolu coğrafyasında birçok medeniyet ve topluluğu misafir eden Konya, altın çağını Anadolu Selçukluları zamanında yaşamış, yeni kurulan bu Türk devletinin yıkılışına kadar payitahtı olmuştur. Dolayısıyla Konya'nın Anadolu Selçuklu zamanındaki gelişimini, şehir yapısını, sanatsal ve kültürel ortamını, siyasi ve dini atmosferini incelemek Anadolu Selçuklu Devleti'ne dair birçok ipucunu ortaya çıkaracaktır. Anadolu Selçuklu otoritesi ve ideolojisinin, Alâeddin Tepesi'ndeki yönetim merkezinden başlayarak çevreye yayılması Konya'yı diğer şehirlerden ayırmaktadır. Sultanlar da bunun farkında olarak Konya'ya gereken hassasiyeti göstermiş, kendi zihniyetleri doğrultusunda burayı şekillendirmişlerdir. Dolayısıyla Anadolu'daki Türk varlığını daha net anlamlandırabilmek için Anadolu Selçuklularının Konya merkezli yürüttüğü faaliyetleri daha dikkatli bir şekilde ele almak gerekmektedir. Çalışmada, bu mantıktan hareket ederek devletin kalbi pozisyonundaki Alâeddin Tepesi'nde sarayla birlikte yer alan Konya Alâeddin Camii ve caminin din ve siyaset ilişkisi ele alınmaktadır.

Dünyanın en büyük dinlerinden sayılan Hristiyanlık ve İslâm'ın 1000'li yıllara doğru büyük ölçüde kurumsallaşması ve artık medeniyet kurucu bir rolde olması; özellikle Orta Çağ döneminde din ve siyasetin birbirine eklemlenmesine, birbirlerine güç ve meşruiyet zemini sağlamalarına neden olmuştur. Bu neticenin bir zorunluluğu olarak söz konusu dönem içerisinde hem Batı'da hem Doğu'da din-siyaset ilişkisine dair birçok görüş ortaya konmuş, bu ilişkinin bir felsefesi yapılmış, çeşitli siyasetnameler kaleme alınmıştır. Batı dünyasında papalık-krallık ilişkisine paralel olarak İslâm dünyasında da halife-sultan ilişkisi hem

siyasetçileri hem din adamlarını ciddî derecede meşgul etmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan birçok devlet, dönemin dinî-siyasi geleneğinden yararlanarak yapılarını bunun üzerine inşa etmişlerdir.

Anadolu gibi dinî ve etnik açıdan yabancı bir coğrafyada yeni bir devlet kuran ve Türk-İslâm tarihinin en önemli devletlerinden biri olan Anadolu Selçukluları da çağdaşı olduğu devletlere benzer şekilde bir siyaset tarzı gütmüştür. Hem Anadolu'ya tutunmak hem İslâm'ı yeni yeni benimseyen Türkmenler nezdinde kabul görmek için Türk siyaset geleneğinden ve dönemin din anlayışından faydalanmışlardır. Bu doğrultuda bir politika izleyen Anadolu Selçuklu sultanları, Abbasi halifesiyle iyi ilişkiler kurarken aynı zamanda Büyük Selçuklu Devleti'nin siyasi onayını da belli bir noktaya kadar almak gayretinde olmuştur. Özellikle Abbasi halifelerinin Anadolu coğrafyasına zaman zaman elçiler ve çeşitli alametler göndermesi, hem Abbasilerin Anadolu Selçuklu Devleti'nin varlığını kabul ettiğini hem de Anadolu Selçuklularının dinî bir otoriteyle iyi ilişkiler kurmak istediğini göstermektedir¹.

Anadolu Selçukluları, bu diplomatik faaliyetlerin yanında Anadolu'da belli bir siyasi düzen ve yerleşik hayatı sağladıktan sonra çeşitli sanat eserleri üzerinden de bir meşruiyet arayışında olmuşlardır. Cami, medrese, kervansaray, saray, köşk, zaviye gibi yapılar; kitabe, süsleme, malzeme gibi yapı elemanları; sikke, tamga, hil'at, taht gibi hükümdarlık alametleri sayesinde dini-siyasi mesajlarını halka ulaştırmaya çalışmışlardır. Orta Çağ şartları içerisinde iletişim imkânlarının kısıtlı olması, özellikle şehrin en görünür konumunda olan mimari yapıları ve bu yapıların işlevlerini daha önemli bir hale getirmiştir. Halkla irtibat kurabilmenin ve iktidarı pekiştirmenin en kestirme yolu olan sanat eserleri, Anadolu Selçukluları için de büyük bir öneme sahip olmuş ve Anadolu'daki Türk-İslâm varlığının kalıcı hale gelmesinde ciddî katkılar sağlamıştır².

Emevîlerden Osmanlılara uzanan yaklaşık on dört asırlık süreçte birçok İslam devleti cami inşası, hemen tüm Müslüman devletlerin öncelikleri arasında yer almıştır. Yeni fethedilen şehirlerde yapılan ilk iş çoğu zaman bir kilisenin camie dönüştürülmesi ya da bir ulu cami inşa

¹ Mikâil Bayram, *Selçuklu Anadolusu'nda Devlet-Toplum-Ekonomi*, Ankara, 2023, 29.

² Doğan Kuban, *Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahtarı*, İstanbul, 2017, 100.

edilmesi olmuştur³. Göç hareketleri ve fetihlerle hızlanan şehirleşme sürecinde, gerek mevcut kentlerin dönüşümü gerekse yeni yerleşimlerin kurulması genellikle cami odaklı gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle cami, İslam şehircilik anlayışının ve medeniyet tasavvurunun merkezine yerleşmiştir. Bu bilinçle hareket eden yöneticiler cami inşasına yüksek düzeyde özen göstermiş, onu sadece bir ibadet mekânı değil, aynı zamanda sanatsal bir temsil aracı olarak da değerlendirmiştir. Nitekim İslam mimarisinin en gelişkin ve dikkat çekici örnekleri çoğunlukla cami yapılarında hayat bulmuştur.

Sanat, kültür, şehircilik ve medeniyet gibi alanlardaki işlevlerinin yanı sıra, camilerin bir diğer önemli yönü ise din ile siyaset arasındaki ilişkiyi şekillendiren rolleri olmuştur. Hz. Peygamber'in evi ile mescidinin aynı yapı içerisinde yer alması ve devlet işlerini buradan yürütmesi, bu birlikteliği daha ilk dönemlerden itibaren görünür kılmıştır. Peygamber'in hem vahiy alması hem de yöneticilik görevini sürdürmesi, doğal olarak dinle siyasetin iç içe geçmesine neden olmuştur⁴. Onu izleyen dönemlerde yöneticilerin bu geleneği devam ettirme ve yönetimlerine dini meşruiyet sağlama arayışı içinde olduğu görülmektedir. Özellikle sanat ve mimarinin, modern teknolojik araçların bulunmadığı dönemlerde otoritenin görünür kılınması açısından taşıdığı anlam göz önünde bulundurulduğunda, cami mimarisinin siyasî meşruiyet açısından oynadığı rol daha iyi anlaşılacaktır.

İslam coğrafyasının genişlemesiyle birlikte farklı iklimler, coğrafi koşullar, malzeme kaynakları ve yerel mimari anlayışlarla karşılaşmış; aynı zamanda daha büyük ekonomik imkânlarla ulaşılmıştır. Tüm bu etkenler neticesinde Hz. Peygamber'in sade mescit-ev modeli, yerini zamanla görkemli cami-saray komplekslerine bırakmıştır. Cami artık yalnızca ibadet değil, aynı zamanda meşruiyetin kaynağı hâline gelirken; saray da yönetimin temsil ve güç gösterisinin sergilendiği bir alan hâline dönüşmüştür. Orta Çağ boyunca birçok Müslüman devlet bu anlayışla hareket etmiş; hem halkın ihtiyaçlarını karşılamak⁵ hem de

³ Nusret Çam, "Ulucami", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 42 (2012), s. 80-81.

⁴ Casım Avcı, "Hilâfet", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 17 (1998), s. 539-546.

⁵ Veli Baçar, *Oluş Arık'la Kimlikten Sanata Anadolu*, İstanbul, 2018, 108.

yönetimlerinin meşruiyetini pekiştirmek amacıyla cami-saray bütünlüğünü ön planda tutmuştur.

Bu durumun Anadolu Selçukluları açısından da geçerli olduğu iddia edilebilir. Konya'nın başkent oluşunu takiben şehrin en gözde mekânına sarayla birlikte, hatta mevki olarak saraydan daha üst noktaya bir cami inşa edilmesi⁶, İslâm devletlerindeki söz konusu geleneğin Anadolu Selçukluları tarafından devam ettirildiğine işaret eden en önemli delillerden bir tanesidir. Yine aynı şekilde bu yapı kompleksinin içerisinde birçok Selçuklu sultanının defnedildiği bir türbenin de yer alması⁷, bir hanedan ideolojisi yaratma ve sultanın varlığını cami olgusuyla destekleme gayreti olarak okunabilir. Bu iki mimari eserle birlikte dini-siyasi bir alamet olan hutbenin burada, şehrin cuma camiiinde irad edilmesi, yapının kendinden önceki medeniyetlere ait malzemeleri barındırarak bir devamlılığa işaret etmesi ve bir meşruiyet aracı olarak kullanılan kitabelerin varlığı da Alâeddin Camii'nin önemini ziyadesiyle artırmaktadır.

İlerleyen bölümlerde detaylı olarak bahsedileceği üzere, verilen bu gibi örnekler bağlamında Konya Alâeddin Camii'ni yalnızca mimari açıdan değil, din-siyaset-kültür açısından ele almak bu çalışmanın temel hedefini oluşturmaktadır. Anadolu Selçuklu döneminde yaşanan dinî-siyasi gelişmeler ve hanedanın bu noktadaki tutumu Alâeddin Camii üzerinden değerlendirilecektir. Anadolu Selçuklu mimarisinin daha çok kervansaray ve medrese üzerinden klasiğe yaklaştığı, sultanların ve vezirlerin daha çok bu iki yapı türüne banilik yaptığı göz önünde tutulduğunda, diğer camilere nazaran Alâeddin Camii'ne gösterilen hassasiyetin nedenleri irdelenecektir. Çalışma, en nihayetinde Anadolu Selçuklu dönemine dair bir sanat eseri üzerinden perde arkası bir okumanın imkânını hedeflemektedir.

Bununla birlikte çalışmanın sınırları ve odak noktası gereği, Konya'nın başkentleşme süreci ve Alâeddin Tepesi'nin özgün yapısı merkeze alınmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk başkenti İznik veya diğer Türk-İslam şehirleriyle yapılacak karşılaştırmalı analizlerin önemi

⁶ Abdulkadir Dündar (ed.), *Türk İslâm Sanatları Tarihi*, Ankara, 2019, 223.

⁷ Semavi Eyice, "Alâeddin Camii", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 2 (1989), s. 324-327

yadsınamaz olmakla birlikte, bu durum mevcut makalenin hacmini ve bağlamını aşacağından ayrı bir çalışmanın konusu olarak değerlendirilmiştir.

Konya Şehri ve Konya Alâeddin Camii

Konya ve Alâeddin Tepesi'nin Anadolu Selçuklu Devleti Açısından Önemi

Anadolu'nun önemli şehirlerinden biri olan Konya, tarih boyunca Hititler, Frigler, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Osmanlılar gibi birçok medeniyete ve devlete ev sahipliği yapmıştır. Bu kesintisiz süreç Konya'yı daima ön plana çıkarmış, tarihsel ve stratejik önemi her zaman muhafaza edilmiştir. Anadolu Selçuklu dönemi ise Konya'nın belki de altın çağını yaşadığı günleri oluşturmuştur. 1097 yılında İznik'in Bizanslılara teslim edilmesinden sonra başkent olarak seçilmiş, devletin yıkılışına kadar başkentlik yapmıştır⁸. İki yüz yıllık süreç içerisinde ticaretten sanata, tasavvuftan siyasete, eğitimden kültüre birçok alanda Türk-İslâm medeniyetine izleri silinmeyen etkiler bırakmıştır. Bugün dahi Türkiye'nin önemli şehirlerinden biri olmakta ve sahip olduğu mirası korumaya çalışmaktadır.

Konya'nın başkent olarak seçilmesi, şehirde önemli yapısal ve toplumsal dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Geniş bir ova üzerinde konumlanmış olan Konya, verimli tarım arazileri ve hayvancılığa elverişli doğası sayesinde Türk boylarının iskânı açısından cazip bir merkez olmuştur. Sultan I. Mesud'un hükümdarlığı döneminde (1116–1155) kent, idari ve kültürel bakımdan dikkat çeken bir merkez hâline gelmiş, bu süreçte “Darü'l-mülk” yani başkent unvanını kazanmıştır. Bu yeni statü doğrultusunda şehirde cami ve saray yapıları yükselmeye başlamış; Alâeddin Tepesi'nde inşa edilen ve ileride Alâeddin Camii olarak anılacak büyük bir cuma camii bu gelişimin simgesi olmuştur. Aynı dönem, Konya'nın hem nüfus hem de fiziksel olarak büyüme gösterdiği; mahallelerin teşekkül ettiği ve çevresinde yeni yerleşim alanlarının ortaya çıktığı bir dönem olmuştur⁹.

⁸ Tuncer Baykara, “Konya”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 26 (2002), s. 182-187.

⁹ Baykara, a.g.m., s. 182-187.

Selçukluların Konya'yı merkez olarak tercih etmelerinde, şehrin Bizans sınırına yakınlığı ve stratejik konumu belirleyici rol oynamıştır. Aynı zamanda Konya'nın iklimi ve doğal çevresi, Türklerin geleneksel yarı-göçebe yaşam tarzı olan yaylak-kışlak düzenine de uygunluk göstermektedir. Sultan I. Mesud ve oğlu II. Kılıç Arslan dönemlerinde, şehrin savunma kapasitesini artırmak amacıyla surlar tahkim edilmiş, ancak surların yetersizliği zaman zaman güvenlik zafiyetlerine neden olmuştur. Alâeddin Keykubad dönemine gelindiğinde ise Konya, Anadolu'nun en büyük şehirlerinden biri hâline gelmiş; savunma sistemleri büyük oranda güçlendirilmiştir. Keykubad, şehrin çevresine yüksek surlar inşa ettirmiş, bu surlar üzerine gözetleme kuleleri ve köşkler eklenmiştir. Ayrıca, derin hendeklerle çevrilen şehir, askeri bakımdan daha korunaklı bir hâl almıştır¹⁰.

Selçuklu döneminde Konya yalnızca bir idare ve savunma merkezi olarak kalmamış; aynı zamanda bilim ve kültür sahasında da parlayan bir şehir olmuştur. Kadı Siraceddin Ürmevî, Şehabeddin Sühreverdî, İbnü'l-Arabî, Sadreddin Konevî ve Mevlânâ gibi büyük sufi ve alimlerin bu şehirde yaşamış olması, Konya'nın entelektüel ve manevi atmosferini zenginleştirmiştir. Tıp ve tarih alanında da Ekmelüddin, Bey Hekim, Ravendî ve İbn Bîbî gibi isimler bu kültürel iklimin önemli aktörleri olmuştur. Gordlevskiy'nin *"Devletin başkenti Konya'da saray, feodaller ve onların hizmetçileri toplanmışlardı. Ruhaniler, kadılar, ulema, dervişler, divan memurları burada yaşarlardı"*¹¹ şeklindeki ifadesi şehrin çok katmanlı sosyal yapısını vurgulamaktadır. Konya'daki cami, medrese, zaviye ve hankâh gibi kurumların sayısı da bu kültürel ve dini zenginliğin bir göstergesidir.

Konya'nın fethi ve başkent oluşu, Anadolu'daki Türk hâkimiyetinin kalıcılığı açısından bir dönüm noktası teşkil etmiş, şehir askeri olduğu kadar kültürel ve ideolojik anlamda da önemli bir merkez konumuna ulaşmıştır. Özellikle Alâeddin Keykubad devrinde Konya, hem siyasi hem de kültürel vizyonun odağı hâline gelmiş, sultanın imparatorluk ideallerine uygun biçimde birçok yatırım yapılmıştır. Bu dönemde şehir, Türk-İslam medeniyetinin Anadolu'daki en parlak temsilcisi hâline gelmiştir. Rum diyarı, başkent Konya merkez olmak üzere Keykubad

¹⁰ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara, 1985, 32.

¹¹ Vladimir Gordlevskiy, *Küçük Asya'da Selçuklular*, çev. Abdulkadir İnan, 2015, 201.

döneminde ortaya konan ihtişam ve vizyona uygun bir vaziyette yeniden şekillendirilmeye başlanmıştır.

Keykubad'ın emriyle yeniden düzenlenen Konya surları, sadece bir savunma unsuru olarak değil; aynı zamanda bir ideolojik temsil ve sembolik anlatı unsuru olarak da değerlendirilmiştir. Bu surlar, peyzajla kurulan ideolojik ilişki bakımından Orta Çağ İslam şehircilik anlayışının özgün örneklerinden biridir. Sultan, surları kullanarak hem Müslüman tebaaya hem de gayrimüslim halklara yönelik koruyucu ve kuşatıcı bir siyaset izlemiş; dini ve tarihi meşruiyetini pekiştirmeyi amaçlamıştır. Duvarlara işlenen anlatılarla Anadolu'nun İslam öncesi hafızası hatırlatılmış¹²; İran hükümdarlık geleneğinden gelen kahramanlık hikâyeleri, Şehnâme'den alıntılar, bilge kişilerin sözleri ile birlikte Kur'an ayetleri ve hadislerle zenginleştirilmiştir¹³. Bu yolla Keykubad, hem Sezar ve Hüsrev gibi kadim hükümdarları çağrıştıran bir mitolojik geçmişe gönderme yapmış, hem de halkın hamisi ve koruyucusu olduğunu ideolojik olarak görünür kılmaya çalışmıştır.

Konya Anadolu Selçuklu Devleti'nin kalbini oluştururken, Konya'nın çekim noktasını ise Alâeddin Tepesi oluşturmaktadır. Çeşitli kalıntılar doğrultusunda tarihi Tunç Çağı'na kadar götürülen tepe, şehrin tarihi hafızasını ve kültürel mirasını yansıtan en canlı örneklerdendir. Yerleşim yerleri, askeri ve idari merkezler bu noktada yoğunlaşmaktadır¹⁴. Alâeddin Tepesi, Anadolu Selçuklu Devleti açısından da kritik bir öneme sahiptir. Devletin dinî, siyasî, kültürel, ideolojik, sosyal yapısı bu tepe üzerinde ete kemiğe bürünerek bütün bir Anadolu coğrafyasına yayılmıştır. Saray, cami, türbe, iç surlar gibi birçok farklı özelliğe sahip yapıların bu tepe üzerinde bulunması, devletin burada özel bir organizasyon içerisinde olduğuna işaret ederken aynı zamanda Anadolu Selçuklu Devleti'nin dinamiklerinin bir arada değerlendirilmesine de kapı aralamaktadır.

¹² Patricia Blessing, *Moğol Fethinden Sonra Anadolu'nun Yeniden İnşası Rum Diyarında İslamî Mimari 1240-1330*, çev. Merve Özkılıç, İstanbul, 2020, 56.

¹³ Ali Uzay Peker, "Anadolu Selçuklu Devleti Tarihinde Anlam Araştırmaları", *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 13 (2009) s. 69.

¹⁴ Semavi Eyice, "Alâeddin Köşkü", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 2 (1989), s. 330-331

I. Mesud'dan son Selçuklu sultanına kadar kesintisiz bir şekilde devletin yönetim merkezi olan ve günümüze yalnızca kalıntıları ulaşabilen Selçuklu sarayı, klasik saray olgusuna uygun olarak yönetici kadronun ve bürokrasinin yer aldığı, diplomatik faaliyetlerin yürütüldüğü, elçilerin ağırlandığı, toplantıların yapıldığı, devletin birçok işlevinin yerine getirildiği bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin güçlenmesine paralel olarak sarayın önemi artmış, doğudan ve batıdan sarayı ziyaret eden elçilerin sayısı çoğalmış, savaş ve barış kararları genelde burada alınmış, yargılamalar ve atamalar burada gerçekleşmiş, hanedan ve hükümet bu sarayda görevini icra etmiştir.

Anadolu'da merkezî bir otoriteye duyulan ihtiyaç, Konya'da daha sağlıklı bir devlet yapısının ve saray teşkilatının da zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti bunun farkında olarak hanedanın otoritesini güçlendiren hamleler yapmış, merkezden taşraya uzanan bir politika ortaya koymuştur. Bu minval üzere kurgulanan Alâeddin Tepesi, yalnızca saray değil birçok meşruiyet aracıyla da desteklenerek devletin ve hanedanın zihniyet dünyasını yansıtmıştır. Bunlarla birlikte yöneten-yönetilen arasındaki ayrım ve şehrin geniş düzlüğüne nispetle tepenin bu doğal yükseltisi, devletin coğrafi açıdan da bir hiyerarşiyi gözettiğini ve burayı şehrin hem içinde hem dışında olacak şekilde tasarladığına da işaret etmektedir.

Makalenin genelinde farklı açılardan ele alınan Alâeddin Camii'nin saray ve diğer yapılarla birlikte bu tepede yer alması, caminin hem Konya'nın dinî yaşantısındaki yerini hem de siyasetle kurduğu organik ilişkinin dinamiklerini daha dikkat çekici hâle getirmektedir. Caminin daha ilk günden bir cuma camii olarak inşa edilmesi¹⁵, dinî-siyasi bir sembol olan hutbenin burada irad edileceğini ve devletin dinî merkezinin burası olacağını göstermektedir. Bu cuma camiinin inşasıyla ayrıca İslâm dininin devlet nezdinde temsil edildiği ve Konya'da yerleşik hayata geçişin hızlandığı iddia edilebilir. Aynı zamanda hutbenin Orta Çağ içerisinde bir haberleşme ve iletişim aracı olduğu düşünüldüğünde¹⁶, cuma namazına gelen Müslüman ahalinin Alâeddin Tepesi'nde devletle somut bir irtibat kurduğu ve iktidarın da böyle bir

¹⁵ Betül Erlikoğlu, "Konya Alâeddin Camii Selçuklu Dönemi Kitabelerinin Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi", *Art-Sanat Dergisi*, 22 (2024), s. 365.

¹⁶ Ahmet Çaycı, *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*, İstanbul, 2008, 53.

ortamda hutbeler aracılığıyla halka birtakım mesajlar ilettiği pekâlâ düşünülebilir.

Konya ve Alâeddin Tepesi üzerinden yürütülen bir diğer faaliyet, özellikle Alâeddin Keykubad döneminde ivme kazanan âlimler ve mutasavvıflar aracılığıyla belli bir ideolojiyi Anadolu genelinde hâkim kılma isteğidir. İslâm coğrafyasından, özellikle İran ve Horasan bölgesinden seçkin bir topluluğun gerek zorunlu sebepler yüzünden gerekse iktidarın daveti üzerine Konya'ya gelmesi, başkentin çehresini Türk-İslâm lehine birçok yönden değiştirmiştir. Hanedan ve yönetim, halkı derinden etkileyebilen bu toplulukla çok sık ilişkiler kurmuş, onlara rahat edebilecekleri imkân ve ortamı sağlamıştır. Sarayda sürekli düzenlenen toplantılar, devlet erkânının tekke ve dergâh ziyaretleri, sultanların bazı isimlerle özel ilişkileri dinî yaşantıyla alakalı olsa da bir diğer açıdan iktidara meşruiyet sağlayan bir unsur hâline gelmiştir. Din adamlarının çeşitli vesilelerle saray tarafından himaye edilmesi, özellikle saray toplantılarında sık sık bulunmaları, yine din ve siyaset arasındaki irtibatın bir yansımasıdır¹⁷.

Konya Alâeddin Camii'nin Yapım Süreci ve Mimari Özellikleri

Sultan Camii, Ulu Cami gibi isimlerle de anılan¹⁸ Konya Alâeddin Camii'nin yapımına 1155 tarihli minberinde yer aldığına göre I. Mesud zamanında başlanmış, II. Kılıçarslan ve I. İzzeddin Keykavus tarafından çeşitli eklemeler yapılmış, cümle kapısının sağında yer alan bir kitabeyle göre Şamlı mimar Muhammed bin Havlan ve Atabek Ayaz'ın öncülüğünde Alâeddin Keykubad'ın hükümdarlığı zamanında, 1220 yılında tamamlanmıştır¹⁹. Türklerin Konya'da inşa ettirdiği ilk camidir. Saray ve türbe gibi yapıların olduğu bir kompleks içerisinde ve Alâeddin Tepesi'nin en üst noktasında yer alır.

Yapı, avlu ve kapalı alanlardan meydana gelmektedir. Kapalı bölüm, birbirinden farklı biçimlerde düzenlenmiş üç ayrı mekândan oluşur. Avlunun kuzey duvarının doğu kesiminde, Alâeddin Keykubad dönemine ait bir kitabeyle birlikte yapının ana unsuru niteliğindeki taç kapı yer alır.

¹⁷ Claude Cahen, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul, 2022, 238.

¹⁸ Naciye Detseli, "Selçuklu Dönemi Ahşap Minberlerine Bir Örnek: Konya Alâeddin Camii Minberinin Desen Analizi", *İSTEM Dergisi*, 33 (2019), s. 214.

¹⁹ Eyice, a.g.m., 324-327.

Aynı duvarın doğusunda bulunan diğer bir kapı ise daha sade bir görünüm sergiler. Avlunun güney kısmında iki türbe bulunmaktadır. Bunlardan doğudaki türbe II. Kılıçarslan tarafından yaptırılmıştır. Diğer türbenin kim ve kimler tarafından inşa ettirildiği ise bilinmemektedir²⁰.

Mihrabın bulunduğu orta bölüm, üç sahından oluşmakta olup yapının en süslü alanıdır. Sahınlar, mihrap eksenine dik doğrultuda uzanır. Mihrap önü kubbesi ile minber de bu bölümde yer almaktadır. Ahşap minber, kündekari tekniğiyle işlenmiş olup yapının en eski parçasıdır. Minberin aynalık kısmında I. Mesud'un, mihrabın kapı sövesinde II. Kılıçarslan'ın, taht bölümünde ise aynı zamanda minberin ustası olan Ahlatlı Mengüberti'nin isimleri görülmektedir²¹. Zaman içinde bazı tahribatlara uğramış olsa da, zengin süslemeleriyle dikkat çeken kubbeli mekân caminin mimari açıdan en değerli bölümüdür.²²

Değerlendirme

İslâm devletlerindeki cami-saray olgusunun bir uzantısı olarak Anadolu Selçuklu Devleti'nin tam merkezinde yer alan Alâeddin Camii, özellikle bulunduğu konum itibarıyla tahta çıkma, biat alma, misafir karşılama, kutlama, tören, cenaze gibi birçok siyasi olaya şahitlik etmesi açısından Anadolu Selçuklu siyasî hayatının vazgeçilmez unsurlarından bir tanesi olmuştur²³. I. Mesud'dan itibaren birçok sultan tarafından camiye müdahalede bulunulması, caminin farklı dönemlerde siyasetle doğrudan ilişki kurduğuna bir delil olarak gösterilebilir. Özellikle İzzeddin Keykavus ve Alâeddin Keykubad'ın saltanat yıllarında yapının ciddî onarım geçirmesi, yapıya ilaveler yapılması, çeşitli noktalara dinî-politik mesajlar içeren kitâbeler yerleştirilmesi, güvenlik açısından önlemler alınması örnek olarak verilebilir. Bu iki sultan döneminde devletin artık belli bir siyasî istikrara, sağlam devlet yapısına, güçlü bir karaktere sahip olması da Alâeddin Camii'nde yaşanan değişimlerle uyum göstermektedir. Kuban'ın "*Selçuklu çağı mimarisinin egemenlik*

²⁰ Dündar, a.g.e., 237.

²¹ Dündar, a.g.e., 225.

²² Oktay Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*, Ankara, 2021, 32.

²³ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara, 2020, 623.

alanlarının politik tarihlerine bağlı bir tarihi vardır.”²⁴ şeklindeki tespiti, Alâeddin Camii’nde de karşımıza çıkmaktadır.

Cami yapısının özellikle şehirleşme anlamında Orta Çağ İslâm siyaset düşüncesi üzerindeki etkisi, diğer devletlerde olduğu gibi Anadolu Selçuklu Devleti’nin de politik tavrını şekillendirmiştir. Sultanların ekonomi ve güvenlik odaklı kervansaray yapımına gösterdikleri hassasiyeti Anadolu’nun genelinde cami yapımına göstermeyip daha çok Alâeddin Camii özelinde bu hassasiyeti taşıması, dinin siyaset üzerindeki tesirini gözler önüne sermektedir. Nitekim mimari anlamda klasik bir kervansaray yapısından bahsedilebilirken aynı durum cami yapısı için söz konusu değildir²⁵. Gerek toplumsal ihtiyacın henüz yeteri düzeye gelmemiş olması gerekse Anadolu Selçuklu sultanlarındaki görece zayıf dinî yaşantının bu durumu etkilemiş olma ihtimali bulunsa bile Alâeddin Camii’nde karşılaşılan tablo doğrultusunda, siyasetin dinî bir meşruiyet aracına ihtiyaç duyduğu iddia edilebilir.

1200’lü yıllardan sonra Anadolu’da Konya merkezli bir Türk-İslâm medeniyetinin hâkim konuma yükselmesi nedeniyle, cami gibi yoğun sembolik anlamlar içeren ve maddi manevi işlevlere sahip olan bir yapının böyle bir medeniyeti ve Selçuklu gibi güçlü bir hanedanı temsil etmesi gerekmektedir. Yapımına 1155 gibi erken sayılabilecek bir tarihte başlansa da asıl hüviyetine İzzeddin Keykavus ve Alâeddin Keykubad devrinde kavuşan Alâeddin Camii²⁶, gerek bulunduğu konum gerek mimari özellikleri itibarıyla Anadolu Selçuklu Devleti’nin görünen yüzünü oluşturmuştur. Başkent Konya’da, sarayın da içerisinde bulunduğu bir yapı kompleksinde yer almasıyla doğrudan bir mesaj veren cami; minber, mihrap, kitâbe, süsleme gibi yapı elemanları sayesinde de çeşitli mesajlar içermektedir.

Bunlar içerisinde kitâbeler ayrıca dikkat çekmektedir. Birçok sultan tarafından yapılan onarım ve genişletme çalışmaları, kitabelerle tarihlendirilmiştir. Fakat bu kitâbelerin yalnızca inşa ve tamir tarihlerini değil, aynı zamanda birtakım mesajlar içermesi söz konusu kitâbelerin önemini artırmaktadır. Kitâbelerin Orta Çağ’ın en etkili kitle iletişim

²⁴ Doğan Kuban, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul, 2008, 141.

²⁵ Semra Ögel, *Anadolu’nun Selçuklu Çehresi*, İstanbul, 1994, 18.

²⁶ Eyice, a.g.m., 324-327.

araçlarından biri olduğu²⁷ ve egemenlik sembolü olarak kabul edildiği²⁸ göz önünde tutulduğunda, Alâeddin Camii'nin çeşitli noktalarına yerleştirilen bu kitâbelerde sultanların farklı amaçlar güttüğü iddia edilebilir. *“Din ve dünyanın yücesi, fetihler babası, muazzam sultan, müminlerin emirinin yardımcısı”*²⁹ gibi ifadeler, sultanların Alâeddin Camii üzerinden bir meşruiyet sağlamak istediğine işaret etmektedir. Bu mahiyetteki kitâbeler, Alâeddin Camii'nin dinî-siyasi işleve sahip olan diğer özellikleriyle birlikte değerlendirildiğinde daha anlamlı hâle gelmektedir.

Kitabelerin yanında Alâeddin Camii'nin bir diğer önemli unsuru hutbedir. *“Bir topluluk karşısında yapılan etkileyici konuşma”* anlamına gelen ve cuma ve bayram namazı gibi toplu ibadetlerin vazgeçilmez bir unsuru olan hutbe, Müslüman toplumun İslâm'ın daha ilk yıllarından beri dinî ve sosyal yaşantısında önemli bir rol oynamaktadır. Hutbe, Hz. Peygamber'le birlikte toplumu değiştirici dönüştürücü bir işlev üstlenmiştir. Hz. Peygamber'in hutbe üzerinden mesajlar vermesi, birtakım vahiyleri burada açıklaması gibi etkenler, tarih boyunca hutbenin önemli bir noktada olmasına neden olmuştur. Dini-toplumsal boyutunun yanında hutbe zamanla siyasî bir argümana da dönüşmüştür. Gerek sultanların güvenlik kaygısı gerekse politik sebepler, hutbenin mahiyetinde birtakım değişiklikler meydana getirmiştir. Özellikle Abbasiler devrinde cumayı halife dışında bir imamın kıldirmaya başlaması ve hutbede halifenin adına yer verilmesi, zamanla hutbenin bir hâkimiyet sembolü haline gelmesine zemin hazırlamıştır.³⁰

Dinî ve siyasi bir meşruiyet aracı olarak kullanılan hutbenin camideki yansımalarına bakıldığında, hutbenin irad edildiği yer olan minberin caminin iç mekânındaki en dikkat çekici öğelerden bir tanesi olduğu söylenebilir. Birçok cami yapısında süslü, gösterişli, çeşitli figür ve kompozisyonla bezeli bir şekilde karşımıza çıkan minber, günümüzde dahi İslâm'ın ilk günlerindeki fonksiyonunu yerine getirmeye devam

²⁷ Songül Mecit, *Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi*, İstanbul, 2017, 33.

²⁸ Korkmaz Şen, “Muş Merkezde Yer Alan Nadide Bir Eser: Selim Paşa Taş Vakfiyesi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 67 (2020), s. 458.

²⁹ Remzi Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri*, Ankara, 2001, 39-40.

³⁰ Mustafa Baktır, “Hutbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 18 (1998), s. 425-428.

etmektedir. Alâeddin Camii'ndeki minber de hutbenin önemine binaen özenli bir şekilde hazırlanmıştır. Söz konusu minber, Anadolu Selçuklu Devleti'nden günümüze ulaşan en eski minberlerden biri olması ve I. Mesud'un adının ve yapım tarihinin yer alması açısından ayrıca dikkate değerdir³¹. Toplu ibadet günlerinde rutin bir şekilde okunan hutbenin yalnızca ibadetin bir parçası, minberin ise basit bir yapı elemanı olmadığı Alâeddin Camii özelinde de karşımıza çıkmaktadır.

Cami ve anonim türbeyle birlikte sağlam bir şekilde günümüze ulaşması açısından büyük bir önem arz eden sultanlar türbesinin yapım tarihi kesin olarak bilinmemekte, fakat II. Kılıçarslan zamanında inşa edildiği iddia edilmektedir. Türbe, ongen planlı, içten külah dıştan piramidal külahla örtülü bir yapıdır. Anadolu Selçuklu türbeleri içinde ongen yapıdaki tek türbedir. Klasik Selçuklu türbelerine uygun olarak iki katlı ve kesme taştan inşa edilmiştir³². Türbenin Alâeddin Tepesi'nde cami ve sarayla birlikte yer alması ve içinde birçok Selçuklu sultanının mezarının bulunması, türbeyi Anadolu Selçuklu siyasi-kültürel tarihi açısından çok daha anlamlı kılmaktadır.

Devletin Alâeddin Tepesi'nde farklı yapılar ve bu yapıların bilinçli bir şekilde bir araya getirilmesi üzerinden birtakım mesajlar verme isteği, sultanlar türbesinde de ön plana çıkmaktadır. Cami avlusuna böyle bir türbenin inşası ve birçok sultanın buraya defnedilmesi³³, ilk bakışta dinî bir eylem gibi görünürken türbenin konumu ve bir hanedan mezarlığı karakterinde olması türbedeki anlam katmanlarını zenginleştirmektedir. Alâeddin Tepesi'ndeki diğer yapılarla birlikte değerlendirildiğinde, Selçukluların türbe sayesinde toplum hafızasında bir hanedan miti oluşturmak, hanedanın sürekliliğini ve kalıcılığını vurgulamak gibi amaçlara sahip olduğu iddia edilebilir. Cami ve saray yapılarının yanına tamamlayıcı bir unsur olarak eklenen sultanlar türbesi, bu anlamlı kurgu içerisinde Konya'da meydana getirilen Selçuklu ideolojisine ölüm üzerinden bir derinlik katmaktadır. Sultanlar, dinî karakteri ağır basan bu yapıya gömülerek ölümleriyle bile bir dindarlık gösterisinde

³¹ Detseli, a.g.m., 214.

³² Dündar, a.g.e., 237.

³³ Eyice, a.g.m., 324-327.

bulunurken, aynı zamanda hanedanın ölümsüzlüğünü ve kutsallığını da ilan ediyorlardı.

I. İzzeddin Keykavus'un hastalığı sebebiyle hayatını kaybetmesinin ardından tahta çıkan ve 1220-1237 yılları arasında hüküm süren Alâeddin Keykubad dönemi, devletin Keykubad'ın şahsında imparatorluk idealleri taşımaya başladığı ve kurumsal yapısını büyük ölçüde tamamladığı bir zaman dilimidir. Keykubad'ın şahsi çabaları sayesinde Anadolu'nun tamamı yavaş yavaş Konya'nın nüfuzu altına girmiş, merkezi otorite pek çok bölgede kendisini hissettirmeye başlamıştır. Anadolu Selçuklularının birçok açıdan en parlak dönemi kabul edilen Alâeddin'in saltanat yıllarında³⁴ devletin eriştiği güç ve prestij, kültürden ticarete, güvenlikten sanata birçok alanda kendini göstermiştir. Özellikle mimari anlamda verilen ihtişamlı örnekler, kullanılan sembol ve işaretler, süsleme ve figürler Keykubad'ın karakterini ve bu dönemin özelliklerini daha iyi anlamak noktasında yol gösterici olacaktır. Dolayısıyla Alâeddin Keykubad gibi bir hükümdarın Alâeddin Camii'nde yaptıkları ilgi çekici hâle gelmektedir.

Ulu cami olarak inşa edilen caminin zamanla Alâeddin Camii adını almasının nedeni, sultanın bu yapıdaki özel girişimlerine ve nihai şeklini almasına bağlanabilir. Keykubad'ın başkentte tasarlayıp Anadolu'nun geneline ulaştırmak istediği, merkez-çevre ilişkisi açısından ele alınabilecek hedefleri, devletin kalbinde yer alan Alâeddin Camii'nde de doğrudan bir yansıma bulmuştur. Konu açısından burada ele alınacak nokta ise, caminin kuzey taç kapısında, yuvarlak kemerli niş içerisinde yer alan üç satırlık kitâbedir. Alâeddin Camii'ndeki birçok kitâbeden birisi olan ve Keykubad tarafından Atabek Ayaz'a yaptırılan bu kitâbe, içerdiği mesajlar nedeniyle diğer kitabelerden farklılık göstermektedir. Söz konusu kitâbede şu ifadeler geçmektedir:

“Allah'ın adıyla, selâm Onun resulü üzerine, bu Allah'ın evi (Beytullah), Muazzam sultan fetihler babası, Mü'minlerin Emîrinin yardımcısı, Alâü'd-Dünya ve'd-Din, Mes'ud oğlu, Kılıç Arslan oğlu, said ve şehid Keyhüsrev oğlu Keykubad'ın Atabekî ve mütevellî,

³⁴ Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul, 1971, 53; Refik Turan (ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ankara, 2014, 392.

Allah'ın rahmetine muhtaç fakir kul Ayâz'ın eliyle, 617 senesinde tamamlandı.³⁵

Kitabede geçen “dinin ve dünyanın yücesi, fetihler babası, muazzam sultan” gibi ifadeler diğer kitâbelerde de yer almasına karşın, kitâbede geçen ve birçok yönden alaka uyandıran “Beytullah-Allah’ın evi” ibaresi, hemen hiçbir yapıda kullanılmamaktadır³⁶. Dolayısıyla bu ibare, kitabe ve caminin önemini artırmakta, Keykubad’ın yapmak istediklerine dair ipuçları sunmaktadır. Alâeddin Tepesi’ndeki diğer unsurların dinî-politik işleviyle paralellik arz eden bu kitâbe, Konya’dan Anadolu’ya yayılmak istenen Selçuklu ideolojik yapısını meşru bir zemine taşıyarak Konya’nın ve hanedanın otoritesini pekiştirmektedir. Buradan hareketle, “Beytullah” ifadesinin güçlü vurgusu düşünüldüğünde, bu ibarenin bilinçli bir şekilde tercih edildiği söylenebilir.

Bununla alakalı, nihai olarak Küskü şunları söylemektedir:

“Eski Türk geleneğindeki “Tanrının göndermiş olduğu soy” anlayışının İslami şekli, diğer bir deyişle Anadolu Selçuklu hanedanına yansması muhtemeldir ki Beytullah ibaresi ile biçimlenmiş ve bu ibare hanedana ilahi sayılabilecek bir anlam kazandırmıştır Böylelikle başkent Konya’ya dahi farklı bir anlam atfedildiği düşünülebilir.

Bu bağlamda bir ovaya yayılan Konya şehri düşünüldüğünde, kentin merkezini oluşturan dairesel planlı bir tepe üzerindeki iç kale ile bu kalenin merkezinde beş sultan dönemi veren Cami rejimi ve kişileri yücelten bir güç ve prestij simgesi olarak düşünülmüştür. Caminin avlusunda yer alan sekiz sultanın gömülü olduğu türbe ile de, Selçuklu sultanlarının çevresinde hükümrân kültü yaratılmıştır denilebilir. Şehir ölçeğinde sultani güç-prestij ile birlikte saltanat ideolojisinin varlığını da düşündüren bu anlamlı kurgu, caminin kitabelerinden birindeki Allah’ın evi anlamına gelen Beytullah ibaresiyle tamamlanmış olur. Bu şekilde, başkent merkezinde inşa edilmiş söz konusu yapılarla devlet ve hanedanın yüceltilmiş olduğu söylenebilir.”³⁷

³⁵ Duran, a.g.e., 42.

³⁶ Sema Gündüz, “Sultan Türbelerindeki Simgesellik: Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Beyliği Örnekleri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12 (2010), s. 247.

³⁷ Gündüz, a.g.m., 248-249.

Sonuç

Klasik anlamda bir Türk-İslâm devleti olarak Anadolu'ya yerleşen Anadolu Selçukluları, burada kalıcı olmak ve yeni devleti sağlam bir zemin üzerine bina etmek için çeşitli adımlar atmıştır. Anadolu'da mevcut bulunan farklı yapıdaki dinî ve etnik unsurlar ile kendi Türkmen tebaası nezdinde meşruiyet ihtiyacı hisseden hanedan ve yönetim, bu doğrultuda faaliyet göstererek meşruiyet krizini aşmaya çalışmıştır. Orta Çağ'ın genel siyaset anlayışına uygun olarak din faktöründen yararlanmış, din-siyaset ilişkisinin Anadolu'da nispeten başarılı örneklerinden bir tanesini vermiştir. Yine Orta Çağ içerisinde din-siyaset ilişkisinin en somut göstergelerinden biri olan mimarînin yerinde ve doğru bir şekilde kullanımı, Anadolu Selçuklularının hâkimiyet alanını genişletirken aynı zamanda Anadolu'daki Türk varlığını da teminat altına almıştır.

Konya, Sivas, Kayseri gibi büyük şehirlerden ücra beldelere kadar uzanan inşa ve ihya hareketleri, harabe görünümündeki Anadolu'nun veçhesini sür'atli bir şekilde değiştirmiştir. Buralarda ortaya konan eserler, sosyal devlet anlayışının bir yansımasını oluşturmasının yanında devletin ideolojik yapısını merkezden taşraya ulaştıran bir misyon üstlenmiştir. Bu sayede yıllarca anarşi içerisinde yaşayan yerli halk ve yerleşik hayata geçmek isteyen Türkmenler, bir toplumun ihtiyaçlarına karşılık veren bu yeni yapılanmadan mümkün olduğunca istifade etmişlerdir. Bununla birlikte devletin zihniyeti ve imajıyla somut bir şekilde karşılaşmaları, hanedanın otoritesini ve varlığını görünür kılmıştır. Mimarînin bu gücünün farkında olan Anadolu Selçuklu Devleti; cami, türbe, medrese, kervansaray gibi eserler sayesinde Anadolu'nun yapısını Türkler lehine değiştirmiştir.

Bu eserler arasında dinin siyaset ve toplum üzerindeki en etkili araçlarından birisi olan camiler, Anadolu Selçukluları tarafından da önemsenmiştir. Çalışmada detaylı olarak ele alınan Konya Alâeddin Camii, bu açıdan farklılık arz etmektedir. Bulunduğu mevkiden başlayarak gerek inşa ediliş süreci gerek mimari yapısıyla alaka uyandırmaktadır. Sarayla birlikte bir kompleks içerisinde inşa edilmesi ve birtakım siyasi-ideolojik mesajlar içeren kitâbeleri başta olmak üzere, cuma camii olması, devletin kalbinde yer alması, hanedan türbesinin burada bulunması gibi özellikleri sayesinde Anadolu Selçuklu

dönemindeki dinî ve politik ortamın farklı pencerelerden anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Özellikle Alâeddin Camii'ne bakıldığında, dört duvardan ibaret gibi görünen bir mimari eserin, arka planda Anadolu Selçuklu Devleti'nin dinî-siyasi yapısını yansıtmaması bir mekânın ne gibi işlevlere sahip olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir. Dolayısıyla, bu doğrultuda yapılacak çalışmalar Anadolu Selçuklu Devleti'nde olduğu gibi diğer devlet ve toplumların da gölgede kalan kısımlarını aydınlatmaya yardımcı olacaktır.

Kaynakça

Aslanapa, Oktay, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2021.

Avcı, Casim. "Hilafet". Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, C. 17 (1998), s. 539-546.

Baçar, Veli, *Oluş Arık'la Kimlikten Sanata Anadolu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2018.

Baktır, Mustafa, "Hutbe", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, C. 18 (1998) s. 425-428.

Baykara, Tuncer, "Konya", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, C. 26 (2002), s. 182-187.

Baykara, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.

Bayram, Mikail, *Selçuklu Anadolusu'nda Devlet-Toplum-Ekonomi*, Elips Yayınları, Ankara 2023.

Bilgin, Süreyya Eroğlu, "Erken Dönem İslam Sanatı", *Türk-İslam Sanatları Tarihi*, ed. Yusuf Çetin. Lisan Yayıncılık, İstanbul 2021.

Blessing, Patricia, *Moğol Fethinden Sonra Anadolu'nun Yeniden İnşası Rum Diyarında İslamî Mimari 1240-1320*, çev. Merve Özkılıç, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020.

Cahen, Claude, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022.

Çam, Nusret, "Ulucami", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, C. 42 (2012) s. 80-81.

Çaycı, Ahmet, *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2008.

Çaycı, Ahmet ve Yavuzylmaz, Ahmet. "Anadolu Selçuklu Mimarisi". *Türk İslâm Sanatları Tarihi El Kitabı*. ed. Abdulkadir Dündar, Grafiker Yayınları, Ankara 2020.

Detseli, Naciye, “Selçuklu Dönemi Ahşap Minberlerine Bir Örnek: Konya Alâeddin Camii Minberinin Desen Analizi”, *İSTEM Dergisi*, S. 33 (2019), s. 213-239.

Duran, Remzi, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.

Erlikoğlu, Betül, “Konya Alâeddin Camii Selçuklu Dönemi Kitabelerinin Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi”, *Art-Sanat Dergisi*, S. 22 (2024), s. 361-404.

Eyice, Semavi, “Alâeddin Camii”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, C. 2 (1989), s. 324-327.

Eyice, Semavi, “Alâeddin Köşkü”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, C. 2 (1989), s. 330-331.

Gordlevskiy, Vladimir, *Küçük Asya’da Selçuklular*; çev. Abdulkadir İnan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Gündüz, Sema, “Sultan Türbelerindeki Simgesellik: Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Beyliği Örnekleri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 12 (2010), s. 237-272.

Kuban, Doğan, *Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahatları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

Kuban, Doğan, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

Mecit, Songül, *Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

Ögel, Semra, *Anadolu’nun Selçuklu Çehresi*, Akbank Yayınları, İstanbul 1994.

Peker, Ali Uzun, “Anadolu Selçuklu Mimari Tarihinde Anlam Araştırmaları”, *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. 13 (2009), s. 67-80.

Sevim, Ali ve Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.

Şen, Korkmaz, “Muş Merkezde Yer Alan Nadide Bir Eser: Selim Paşa Taş Vakfiyesi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 67 (2020), s. 455-470.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1980.

Turan, Osman, *Selçuklular ve İslâmiyet*, Turan Neşriyat, İstanbul 1971.

Turan, Refik, “Sultan Alaeddin Keykubat Dönemi ve Ehemmiyeti”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*. ed. Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara 2014.

Extended Abstract

Hosting numerous civilizations and communities in the Anatolian geography, Konya experienced its golden age during the Rum Seljuks period, serving as the capital of this newly established Turkish state until its collapse. Therefore, examining Konya's development, urban structure, artistic and cultural environment, and political and religious atmosphere during the Rum Seljuks era will reveal many clues about the Rum Seljuks. The spread of Rum Seljuks authority and ideology to the periphery, originating from the administrative center on Alâeddin Hill, distinguishes Konya from other cities. Aware of this, the sultans showed the necessary sensitivity to Konya and shaped it in accordance with their own mentalities. Hence, to better comprehend the Turkish presence in Anatolia, it is necessary to examine the Konya-centered activities of the Rum Seljuks more carefully. Based on this logic, this study addresses the Konya Alaeddin Mosque, located alongside the palace on Alâeddin Hill—the heart of the state—and examines the relationship between religion and politics through this mosque.

Establishing a new state in a religiously and ethnically foreign geography like Anatolia, the Rum Seljuks—one of the most important states in Turkish-Islamic history—pursued a political style similar to that of their contemporaries. To both take hold in Anatolia and gain acceptance among the Turkmens who were newly adopting Islam, they benefited from the Turkish political tradition and the religious understanding of the era. Pursuing a policy in this direction, the Rum Seljuks sultans established good relations with the Abbasid caliph while simultaneously striving to obtain the political approval of the Great Seljuk Empire up to a certain point. The fact that the Abbasid caliphs occasionally sent envoys and various insignia to the Anatolian geography demonstrates both that the Abbasids recognized the existence of the Rum Seljuks and that the Rum Seljuks desired to establish good relations with a religious authority.

Alongside these diplomatic activities, after establishing a certain political order and settled life in Anatolia, the Rum Seljuks also sought legitimacy through various works of art. They attempted to convey their religio-political messages to the public through structures such as mosques, madrasas, caravanserais, palaces, pavilions, and zawiyas; structural elements like inscriptions, ornamentation, and materials; and symbols of sovereignty such as coins, tamgas (seals), robes of honor (*khil'at*), and thrones. The limited communication opportunities within the conditions of the Middle Ages made architectural structures—especially those in the most visible locations of the city—and their functions even more critical. Artworks, being the most direct

way to establish contact with the public and consolidate power, held great importance for the Rum Seljuks and made significant contributions to making the Turkish-Islamic presence in Anatolia permanent.

Among these works, mosques, which are the most important places of worship and possess diverse functions in many respects, assumed certain socio-political roles for the Rum Seljuks, just as they did in other Islamic states. Briefly looking at the historical trajectory of the mosque, the process can be traced back to the *masjid* built by the Prophet Muhammad as his first act in Medina, which stands as the first example of Islamic urbanism and architecture. With the state-building process of the Islamic society, this structure ceased to be merely a place of worship and became the center of political and social activities. Many issues concerning the society and the state, such as managing diplomatic traffic, making war decisions, and conveying revelation to the public, took shape here. For this reason, from the early stages of Islamic society, the *masjid* emerged as a fundamental and indispensable structure for Muslims. Over time, this central position attributed to the *masjid* by the Prophet in his vision of Medina was generally preserved, and Islamic cities were typically built upon a mosque-centered plan. Inns, madrasas, baths, covered markets (*bedestens*), and hospitals were mostly positioned around this main structure, thus shaping urban life around the axis of the mosque.

In the roughly fourteen-century period extending from the Umayyads to the Ottomans, mosque construction was among the priorities of almost all Muslim states. In newly conquered cities, the first act was often the conversion of a church into a mosque or the construction of a grand mosque (*ulu cami*). In the urbanization process, accelerated by migrations and conquests, both the transformation of existing cities and the establishment of new settlements were generally carried out with a focus on mosques. Therefore, the mosque was placed at the center of the Islamic understanding of urbanism and the vision of civilization. Acting with this consciousness, rulers paid high-level attention to mosque construction, evaluating it not only as a place of worship but also as a means of artistic representation. Indeed, the most developed and striking examples of Islamic architecture have mostly come to life in mosque structures.

With the expansion of the Islamic geography, different climates, geographical conditions, material resources, and local architectural styles were encountered; simultaneously, greater economic opportunities were accessed. As a result of all these factors, the Prophet's simple *masjid*-house model gradually gave way to magnificent mosque-palace complexes. While the mosque became not only a place of worship but also a source of legitimacy, the palace transformed into a space where the administration's representation

and show of power were exhibited. Throughout the Middle Ages, many Muslim states acted with this understanding, prioritizing the mosque-palace unity to both meet the needs of the people and consolidate the legitimacy of their administrations.

It can be argued that this situation was also valid for the Rum Seljuks. Following Konya's establishment as the capital, the construction of a mosque in the city's most prominent location alongside the palace—and even at a higher topographical point than the palace—is one of the most important pieces of evidence indicating that the aforementioned tradition in Islamic states was continued by the Rum Seljuks. Likewise, the presence of a tomb within this structural complex, where many Seljuk sultans are buried, can be interpreted as an effort to create a dynastic ideology and support the sultan's presence through the phenomenon of the mosque. Along with these two architectural works, the delivery of the *khutbah* (sermon)—a religio-political symbol—here in the city's Friday mosque, the structure's incorporation of materials belonging to previous civilizations indicating continuity, and the existence of inscriptions used as a tool of legitimacy significantly increase the importance of the Alaeddin Mosque.

When examining the conquest movements of Muslim states, the first act after a conquest was generally to convert the large churches in the conquered region into mosques or to build a grand mosque from scratch. This was usually evaluated as a sign of conquest and became one of the most important indicators that the conquest of a region was complete. From this, it can be argued that the state or community conducted its initial activities regarding politics and urbanization in conquered regions through the mosque. The fact that Islamic cities, starting from the time of the Prophet, generally formed around a mosque—and that inns, baths, madrasas, and hospitals were usually built around a mosque, concentrating the entire focus of society there—strengthens this claim. Acting in line with the same mentality, the Rum Seljuks sultans commissioned the construction of the Alaeddin Mosque, which has the character of a grand mosque, after Konya was chosen as the capital. By constructing the Seljuk palace and certain other structures at the same location, a complex was created here, aiming to establish a classical unity of religion and politics.

As an extension of the mosque-palace phenomenon in Islamic states, the Alaeddin Mosque, located at the very center of the Rum Seljuks, became one of the indispensable elements of Rum Seljuks political life. Especially considering its location, it witnessed many political events such as ascensions to the throne, pledges of allegiance (*bay'ah*), receiving guests, celebrations, ceremonies, and funerals. Interventions made to the mosque by many sultans,

starting from Mesud I, can be shown as evidence that the mosque established a direct relationship with politics in different periods. Examples include the structure undergoing major repairs during the reigns of Izzeddin Keykavus and Alaeddin Keykubad, the addition of new sections to the building, the placement of inscriptions containing religio-political messages at various points, and the implementation of security measures. The fact that the state reached a certain political stability, a solid state structure, and a strong character during the reigns of these two sultans also aligns with the changes experienced in the Alaeddin Mosque. Doğan Kuban's observation that "the architecture of the Seljuk era has a history tied to the political histories of its domains of sovereignty" is distinctly evident in the Alaeddin Mosque.

The impact of the mosque structure on medieval Islamic political thought, especially in terms of urbanization, shaped the political attitude of the Rum Seljuks, just as it did in other states. The fact that the sultans did not show the same sensitivity to the construction of mosques throughout Anatolia that they showed toward the economy- and security-focused construction of caravanserais, but rather reserved this sensitivity specifically for the Alaeddin Mosque, reveals the influence of religion on politics. Indeed, while one can speak of a classical caravanserai structure architecturally, the same cannot be said for the mosque structure. Even if this situation might have been influenced by societal needs not yet reaching a sufficient level, or the relatively weak religious life of the Rum Seljuks sultans, in light of the picture presented by the Alaeddin Mosque, it can be argued that politics required a religious means of legitimacy.

Settling in Anatolia as a classical Turkish-Islamic state, the Rum Seljuks took various steps to become permanent here and to build the new state on a solid foundation. Feeling the need for legitimacy in the eyes of the existing diverse religious and ethnic elements in Anatolia, as well as their own Turkmen subjects, the dynasty and administration acted in this direction to overcome the crisis of legitimacy. In accordance with the general political understanding of the Middle Ages, they utilized the religion factor and provided one of the relatively successful examples of the religion-politics relationship in Anatolia. Furthermore, the appropriate and correct use of architecture, which is one of the most concrete indicators of the religion-politics relationship in the Middle Ages, expanded the Rum Seljuks area of dominance while simultaneously securing the Turkish presence in Anatolia.

The construction and revitalization movements, extending from major cities like Konya, Sivas, and Kayseri to remote towns, rapidly changed the face of a ruin-like Anatolia. The works put forth in these places, besides reflecting the understanding of a social state, undertook a mission that carried the state's

ideological structure from the center to the provinces. In this way, the local populace, who had lived in anarchy for years, and the Turkmens, who wanted to transition to a settled life, benefited as much as possible from this new restructuring that responded to the needs of a society. Moreover, their concrete encounter with the mentality and image of the state made the authority and existence of the dynasty visible. Aware of this power of architecture, the Rum Seljuks altered the structure of Anatolia in favor of the Turks through works such as mosques, tombs, madrasas, and caravanserais.

Among these works, mosques, which are one of the most effective tools of religion over politics and society, were also given significant importance by the Rum Seljuks. The Konya Alaeddin Mosque, examined in detail in this study, presents a distinct difference in this respect. Starting from its location, it arouses interest with both its construction process and its architectural structure. Through features such as being built within a complex alongside the palace, its inscriptions containing certain socio-political messages, its status as a Friday mosque, its location at the heart of the state, and the presence of the dynastic tomb within it, the mosque helps us understand the religious and political environment of the Rum Seljuk period from different perspectives. Looking specifically at the Alaeddin Mosque, the fact that an architectural work appearing to consist merely of four walls reflects the religio-political structure of the Rum Seljuks in the background is noteworthy in terms of demonstrating the profound functions a space can possess. Therefore, studies to be conducted in this direction will help illuminate the overshadowed aspects of other states and societies, just as they do for the Rum Seljuks.